

Müəllim hazırlığı

MÜƏLLİM HAZIRLIĞINDA MİLLİ DƏYƏRLƏRİN ROLU

Şahismayıł İsmayılov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Gülnarə Qurbanova
*Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu Mingəçevir
filialının müəllimi*

Açar sözlər: milli dəyər, mənəvi dəyər, maddi dəyər, təhsil, məktəb.

Ключевые слова: национальные ценности, моральные ценности, материальные ценности, образование, школа.

Key words: national values, moral values, material values, education, school.

Hər bir xalqın tarixən yaranıb formalaşmış milli dəyərləri vardır. Bu milli dəyərlər hər bir xalqda özünəməxsus olur. Milli dəyərlər vahid coğrafi ərazidə yaşayan və bu ərazini özünə Vətən bilən insanların birgə fəaliyyəti ilə yaranıb, nəsildən-nəsillərə ötürürlən dəyərli bir xəzinədir. Bu dəyərlər vahid coğrafi ərazidə formalanısa da, onun məzmuunu mütəmadi olaraq dünyada baş verən hadisələrlə sıx əlaqədə olmuş, təbii fəlakətlər, tarixi şəxsiyyətlər, amansız müharibələr, hegemonluq edən dinlər, cəmiyyətdə baş verən ictimai-iqtisadi dəyişikliklər fonunda yeniləşmişdir. Xalqın yaşadığı ərazinin strateji mövqeyi və bu strateji mövqeyin əhəmiyyəti, bu ərazinin təbii sərvətləri də milli dəyərlərin məzmununa ciddi şəkildə təsir göstərmişdir.

Bəllidir ki, milli dəyərlər həmişə milli mənəviyyatla bağlı olduğundan bir-biri ilə qovuşmuş, müxtəlif zaman kəsiklərində sərhədləri yaxınlaşmışdır. Milli dəyərlər daima inkişaf edən tarixi bir prosesdir. Digər elm-lərə aid tədqiqatlarda bunların vəhdətinin nəzərə alınmaması bir o qədər də mənfi nəticələr verməmişdir. Ancaq müəllim hazırlı-

ğından, tərbiyə prosesindən, bir sözlə, pedaqoji elmlərdən səhbət gedəndə milli dəyərlərə birtərəfli yanaşmaq düzgün sayılmasın. Mənəvi dəyərlərlə maddi dəyərlərin milli dəyərlər baxımından vəhdətdə tədqiq olunması, həmçinin onların müəllim hazırlığında yerinin vəhdət şəklində nəzərdən keçirilməsi daha səmərəli nəticələr əldə etmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Birlik halda götürülən dəyərlər xalqın, həmçinin formalanış gəncliyin dünyaya integrasiya prosesində düzgün mövqə tutmasında önəmli rol oynayır. Maddi və mənəvi dəyərlərin vəhdəti olan milli dəyərlər yalnız tərbiyə ilə bağlı tədqiqatların, o cümlədən pedaqoji prosesin obyekti kimi qiymətləndirilərəcən, araşdırıla bilməz, bu, həmçinin dövlətin inkişaf ideologiyasının əsası kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Milli dəyərlərin yaranması və inkişafı daimi, əbədi bir prosesdir. Amma onun nəticəsi milli dəyərə çevrilənmə zamanı vaxt anlamında ya qısa, ya da uzun bir müddətdə baş verə bilər. Milli dəyərlərin həm maddi, həm maddi olmayan mənəvi cəhətləri özündə birləşdirməsi, onlar arasındaki əlaqənin, birliyin

gütünü göstərən faktdır. Bu əlamət həm qısa müddətdə, həm də uzun müddətdə formalaşan milli dəyərlərə eyni dərəcədə aiddir. Məhz bu xüsusiyət milli dəyərləri dövlətçilik ənənələrinin formalaşmasının, milli ideologiyanın yaranmasının əsasına gətirir. Bunlar da, həmçinin bir-biri ilə sıx bağlıdır və təbii ki, vəhdət şəklində inkişaf edir. Cəmiyyətin formalaşması bu vəhdətin necə nəzərə alınmasından ciddi şəkildə asılıdır. Bütün bunlar müəllim hazırlığında milli dəyərlərin yerini düzgün müəyyənləşdirməyin həllini vacib bir problem kimi qarşıya qoyur. Deməli, müəllim hazırlığında milli dəyərlərin yerinin müəyyənləşdirilməsi üzrə iş də digər komponentlərdən təcrid olunmuş şəkildə öyrənilə bilməz. Müəllim hazırlığında bu iki vəzifənin həyata keçirilməsi əsas məqsəd olduğu üçün milli dəyərlərə məhəbbət təbiyəsi üzrə iş aparılması zəruri tələbata çevrilir.

Əgər müəllim özü Vətəni sevir, amma bu hissi şagirdlərinə aşılamağa səy etmirsə, o müəllimin fəaliyyətindən müsbət nəticə gözləməyə dəyməz. Bu fikri eyni ilə milli dəyərlərə aid etsək, ikinci vəzifənin qloballığı göz qabağında canlanar. Bugünkü məktəblinin, cəmiyyətin sabahkı həyatının bütün sahələrinə ya müsbət, ya da mənfi nüfuz edəcəyini nəzərə alsaq, məlum olur ki, bu nüfuzun faydalılığında müəllimlərin, gələcək pedaqoqların çox böyük rolü olacaq.

Vahid Vətən anlayışı milli dəyərlər anlayışından ayrılmazdır. Professor N. Şəmsizadə yazır: “Müasir ideologiya sivil ictimai sistemlərə qovuşmaq, onlarla birləşmə nail olmaq üçün özgünlükə bərabər talebir-gəlik əlamətlərini özündə ehtiva etməlidir”. İstər müasir, istərsə də mənəvi olan milli dəyərlər yarananda, formalaşma prosesində bəşəriliyi öz məzmununda əks etdirir. Adətən, milli dəyərlər bəşəri dəyərlərlə üst-üstə düşür, onların oxşar cəhətləri fərqli cəhətlərindən çox olur. Oxşar cəhətlərin çox, fərqli cəhətlərin az olması milli dəyərin qiymətini, əbədiliyini şərtləndirən önəmli amillərdən biridir.

Aydın məsələdir ki, maddi və mənəvi dəyər anlayışlarının mahiyyətinin açılması, onların qarşılıqlı əlaqəsinin şərh olunması həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən olduqca faydalıdır; müəllim hazırlığında məsələnin kökünün bu müstəvidə aydınlaşdırılması gələcək pedaqoji fəaliyyətin səmərəli qurulmasına kömək edə bilər.

Professor Nurəddin Kazimov “Mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi” adlı əsərində tərbiyənin mahiyyəti ilə bağlı şərhlərdə milli dəyərlər məfhumuna da aydınlıq gətirir. O yazır: “Sual olunur: tərbiyə zamanı adamlara, o cümlədən gənc nəslə aşılanan nələrdir? Yığcam şəkildə desək: mənəvi dəyərlərdir”. Göründüyü kimi, görkəmli alim, haqlı olaraq, mənəvi dəyərləri tərbiyədə aşılanması nəzərdə tutulan keyfiyyətlərə aid edir. Bunun özü də müəllim hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə işin yerini düzgün müəyyənləşdirməyin çox vacib olduğunu göstərir. Daha sonra, aydın olur ki, müəllim hazırlığında təkcə milli dəyərlərin yerini müəyyənləşdirmək yetərli deyil. Həmin dəyərlərin gələcək şagirdlərə də aşılanması yolları müəllim olacaq tələbələrə öyrədilməlidir.

Mənəvi dəyərlər deyəndə nəyin nəzərdə tutulduğunu izah edən N. Kazimov mənəvi dəyərlərin özlerinin də iki qrupa ayrıldığını göstərir. Doğrudur, müəllif yazır ki, bu bölgü şərtidir. Müəllifin düzgün olaraq göstərdiyi kimi, mənəvi dəyərlərin bir qismini milli dəyərlər təşkil edir: “... mənəvi dəyərləri şərti olaraq iki qrupa ayırıq: milli-mənəvi dəyərlər və ümumbəşəri mənəvi dəyərlər”. Müəllif böyüklərə, valideynlərə hörməti, uşaqlara qayğını, ailəcanlılığı, xalqın adət-ənənələrini yaşatmayı, qonaqpərvərliyi, halallığı və s. milli dəyərlərə aid edir.

Milli-mənəvi dəyərlərlə milli-maddi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsində onların hansının əvvəl, hansının sonra yaranması ilə bağlı birmənalı fikir söyləmək də çətindir. Hörmət və məhəbbətə layiq tarixi şəxsiyyət-

lərin həyatları, keçdikləri yol, onlara ucaldılan abidələr, məzarlarının üstündə sonralar ziyarətgaha çevrilən türbələrin inşa edilməsi deyilənlərə sübutdur. Söylənilən fikirləri milli dəyərlərin milli-mənəvi və milli-maddi dəyərlər vəhdətində necə formalasdığını misallar əsasında izah edək. Bildiyimiz kimi, tarixi şəxsiyyətlər, xalqının tarixində silinməz izlər qoymuş adamlar əslində konkret bir xalqın milli dəyərlərinə daxildir. Bu cəhətdən ümummilli liderimiz mərhum Heydər Əliyevin həyatını parlaq nümunə kimi göstərmək olar. Heydər Əliyev həm milli-mənəvi, həm də milli-maddi dəyərlərimizin daha da inkişaf etməsinə əvəzsiz töhfələr vermişdir. Milli birliyin, milli ideologiyanın formalasdırılması, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycançılıq ideologiyasının yaradılması, bir sıra maddi mədəniyyət abidələrinin inşası və s. çoxlu sayıda faktlar içərisindən seçilmiş nümunələrin yalnız bir qismidir. Milli liderin vəfatından sonra şərəfinə ucaldılan abidələr, onun məzarının ümumxalq ziyarətgahına çevrilməsi söylənilən fikirlərin doğruluğunu bir daha təsdiqləyir: milli-mənəvi dəyərlərlə maddi dəyərlər vəhdətdə formalasdır, biri digərinin inkişafına təkan verir, ona əsas olur.

Vətənimizin azadlığı, müstəqilliyi və onun torpaqlarının iyrənc düşmən tapdağından xilas edilməsi yolunda şəhidlik zirvəsinə ucalmış qəhrəman övladlarımızın nümunəsi də milli-maddi və mənəvi dəyərlərin vəhdətini açıq şəkildə göstərir: onların əməlləri mənəvi dəyərlərin parlaq nümunəsidirsə, şərəflərinə salınmış xiyabanlar, ucaldılmış abidələr maddi dəyərlərə gözəl misaldır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalqının ən mühüm milli xüsusiyyətlərindən biri onun yaxşılığı heç vaxt yaddan çıxara bilməməsidir. Bu isə yeni ziyarətgahların yaranmasına səbəb olur. Yuxarıda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin nümunəsində bunu şərh etmişdik. Lakin qeyd etmək lazımdır ki,

bu nümunə yeganə deyil. Şəhidlərimizin, böyük ziyalılarımızın, görkəmli elm adamlarımızın, yazıçılarımızın timsalında formalasın, mənəvi dəyərlərimizə çevrilən nümunələrin necə yaranması ilə bağlı həm tarixi keçmişimizlə, həm də müasir həyatımızla bağlı istənilən qədər faktlar mövcuddur. Əsas məsələ onların gücündən, təsirindən müəllim hazırlığında istifadənin sistemini və təcrübəni yaratmaqdır.

Bələ faktların sayını Azərbaycanın inkişafında, mədəniyyətinin formalasmasında, müstəqilliyinin əldə edilməsində, elminin dünyada tanınmasında müstəsna xidmətləri olmuş şəxsiyyətlərin timsalında daha da artırmaq olar. Hər bir fakt danılmaz şəkildə sübut edəcək ki, milli-mənəvi və milli-maddi dəyərlər ayrılmaz olduğu kimi, onların təsirini, gənclərin tərbiyəsində rolunu, o cümlədən müəllim kadrların hazırlanmasında mövqeyini də dialektikada götürmək vacibdir.

Bu dialektika praktikada özünü qabarıq göstərdiyindən, nəzəriyyədə, elmi araşdırılarda da həmin xüsusiyyət yaddan çıxmamalıdır. Müəllim kadrlarının hazırlığında haqqında danışılan xüsusiyyət bir neçə istiqamətdə nəzərə alınmalıdır. Onlar hansıldır? Təcrübə və təhlil edilmiş çoxsaylı faktlar göstərir ki, həmin istiqamətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq elmi cəhətdən, müəllim kadrlarının hazırlanması baxımından faydalıdır. 1. Milli dəyərlər, milli-mənəvi dəyərlər və milli-maddi dəyərlər anlayışlarının öyrədilməsi üzrə aparılan işlərdə; 2. Milli dəyərlərin (milli-mənəvi və milli – maddi dəyərlərin vəhdətində) xalqın a) əxlaqi dəyərlərinin; b) dövlətçiliyinin; c) adət-ənənələrinin; ç) dilinin; d) həm maddi, həm mənəvi mədəniyyətinin və s. yaranıb formalasmasında rolunun aydınlaşdırılması ilə əlaqədar fəaliyyətdə; 3. Gələcək müəllimlərin milli dəyərlərimizi dərindən bilmələrinin son dərəcə vacib olmasının aydınlaşdırılmasında; 4. Sabahın müəllimlərinə gələcək şagirdləri ilə aparacaqları

tərbiyə işlərində (həm təlim prosesində, həm də təlimdən kənar vaxtlarda) milli dəyərlərdən istifadənin öyrədilməsi üzrə işlərdə.

Azərbaycanın dünyaya açıq olması, ona qovuşması təhsil işindən, o cümlədən müəllim hazırlığından da yan keçə bilməz. Təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatların mühüm tələblərindən biri məhz öyrənənin, tələbənin pedaqoji prosesin mərkəzinə gətirilməsi, onun obyektiv fikirlərinin maksimum nəzərə alınmasıdır. Müasir dövr mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoyur ki, pedaqoji prosesin təşkilatçıları tələbəni passiv dinləyici, öyüd və nəsihətləri sözsüz qəbul edən insan kimi təsəvvür etmək düşüncəsin-dən uzaqlaşınlar. Yalnız bu cür olduqda tələbəni, sabahın müəllimini həyata daha yaxşı hazırlamaq mümkün olar. Bu isə tələbələrin sabah əmək fəaliyyətinə başlayandan sonra dərs deyəcəyi, tərbiyə edəcəkləri şagirdlərə də məhz belə yanaşacaqlarına zəmanət deməkdir.

Bütün bunlar bizə anlayışın formalasdırılmasında zəruri olan bir sıra nəticələrə gəlməyə əsas verdi. Anlayış hər hansı məfhumun əlamətlərinin tapılması prosesindən ayrılmazdır. Əlamətlər isə əsas və əsas olmayan, mahiyyətin açılmasında bir o qədər də önemli yer tutmayanlar olmaqla bir-birlərin-dən fərqlənirlər. Beləliklə, tarixən konkret bir ərazidə, dövlətdə yaşamış, buranı özünə Vətən bilmış millətin keçdiyi həyat yolu, müxtəlif yaş dövrlərində olan insanların tərbiyə vasitəsinə çəvrilən həm mənəvi-əxlaqi baxışlar sistemi, həm də maddi abidələr, milili dəyərlər hesab edilir.

Rəyçi: prof. İ.Cəbrayılov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Kazımov N. Mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi. Bakı, 2007.

2. Şəmsizadə N. Azərbaycan ideologiyası. Bakı, 1996.

3. Qasımov L., Mahmudova R. Pedagogika. Bakı, 2003.

**III.İsmayılov,
G.Qurbanova**

Сущность понятия национальных ценностей и значимость её в подготовке педагогических кадров

Резюме

Национальные ценности - это обширное понятие. Это понятие до сих пор не изучено полностью. Национальные ценности объединяют в себе моральные и материальные ценности. Каждый из них влияет на подготовку педагогических кадров. Поэтому при подготовке педагогических кадров нужно учитывать сущность национальных ценностей.

**Sh.Ismayılov,
G.Qurbanova**

The role of national values in teacher training Summary

In the article, the authors express an opinion that, national values are extensive concepts and these concepts haven't been completely studied, yet. It is noted that, national values including moral and material values and each of them affects the training of pedagogical staff. The authors come to a conclusion that, it is necessary to consider national values in training of the pedagogical staff.